

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ РОБОТИ
З ДІТЬМИ З ООПFEATURES OF LABOR EDUCATION IN THE PROCESS OF WORKING
WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

У статті розкриваються проблеми формування творчого розвитку дітей з ООП, які зумовлені такими факторами: потреба у зростанні творчих ресурсів дитини в умовах глобалізації суспільства; необхідності активізації творчої активності у всіх сферах творчої діяльності у зв'язку з прискоренням розвитку всіх сфер духовного і матеріального виробництва в суспільстві. Розглядається формування творчої особистості, реалізація її природних нахилів і здібностей в освітньому процесі, що є стратегічним завданням для педагогічних працівників. На перехід від директивної до особистісно зорієнтованої моделі навчання й виховання, що націлює на пошук нових шляхів і засобів розкриття неповторного творчого потенціалу особистості та концепція художньо-естетичного виховання учнів.

У статті окреслюються особливості трудового виховання та навчання дітей з ООП та роль роботи з дітьми, що мають порушення психофізичного розвитку. Значимість трудового навчання у формуванні загально трудових умінь. Дослідження сучасного стану освіти на тлі ринкових реформ та їх впливу на освітню галузь дали змогу виявити основну організаційну суперечність системи навчання. Це «протиріччя між необхідністю забезпечення надзвичайно широкого спектру засобів навчання і виховання, які б сприяли творчому розвитку учнів, і відсутністю стрункої системи змісту, форм і методів цієї роботи на рівні кожної школи». Частково розв'язати цю суперечність можливо, «забезпечивши педагогічні умови творчого розвитку дитини, науково обґрунтованою системою педагогічного впливу на особистість учня засобами трудового навчання і виховання».

Охарактеризовано принципи її реалізації та етапність навчання. Висвітлено спрямованість трудового виховання трудового навчання, які передбачають реалізацію інноваційного змісту, методів та методичних прийомів, форм та засобів, необхідних для ефективної реалізації трудового навчання означеної категорії дітей в закладах освіти.
Ключові слова: *трудове виховання, трудова активність, трудова свідомість, прийоми формування творчості.*

The article reveals the problems of forming the creative development of children with special needs, which are caused by the following factors: the need for the growth of the child's creative resources in the conditions of the globalization of society; the need to intensify creative activity in all spheres of creative activity in connection with the acceleration of the development of all spheres of spiritual and material production in society. The formation of a creative personality is considered, the realization of its natural inclinations and abilities in the educational process is a strategic task for pedagogical workers. On the transition from a prescriptive to a person-oriented model of education and upbringing, which aims to find new ways and means of revealing the unique creative potential of an individual and the concept of artistic and aesthetic education of students.

The article outlines the specifics of labor education for children with disabilities and the role of working with children who have disorders in physiological or mental development and the content of labor education by years of education. Significance of on-the-job training in the formation of general labor skills. The study of the current state of education against the background of market reforms and their impact on the educational sector made it possible to reveal the main organizational contradiction of the education system. This is a "contradiction between the need to provide an extremely wide range of educational and educational tools that would promote the creative development of students, and the lack of a coherent system of content, forms and methods of this work at the level of each school." It is possible to partially resolve this contradiction by "providing pedagogical conditions for the child's creative development, a scientifically based system of pedagogical influence on the student's personality by means of labor training and education."

The principles of its implementation and the phasing of training are described. The direction of labor education and labor training, which provide for the implementation of innovative content, methods and methodical techniques, forms and means necessary for the effective implementation of labor training of a certain category of children in educational institutions, is highlighted.

Key words: *labor education, labor activity, labor consciousness, creativity techniques formation.*

УДК 373.3.091.322

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.14>

Завіренко Д.Ж.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира
Винниченка

Нагорна О.В.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри педагогіки
та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира
Винниченка

Березенко Н.О.,

аспірант кафедри педагогіки
та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира
Винниченка

Актуальність. Проблема соціально-трудової адаптації дітей із особливими освітніми потребами – одна з найгостріших у сучасному суспільстві. В умовах нестабільності соціально-економічного та політичного життя, падіння рівня суспільної моралі спостерігається стійка тенденція неефективної інтеграції таких дітей у суспільство. А, між

іншим, діти цієї категорії мають обмежені можливості розвитку, тому потребують особливих методів і прийомів організації праці.

Подолання негативних тенденцій у процесі соціалізації зазначеної категорії дітей вимагає розроблення нових підходів до їхнього навчання, виховання й організації їхньої життєдіяльності. Ці

підходи можливі за умови попереднього глибокого аналізу сучасних проблем спеціальної освіти в Україні та за кордоном. Проблема пошуку нових підходів, на наш погляд, має вирішуватися комплексно, тобто з урахуванням медичних, педагогічних, економічних, соціальних, соціально-психологічних та інших проблем, дотичних до царини соціального захисту дітей-інвалідів, їх навчання, виховання, реабілітації й соціальної адаптації [1].

Формулювання проблеми дослідження. Трудове виховання становить основний напрямок виховання дітей із особливими освітніми потребами, будучи надійною основою формування їхньої особистості та засобом їх соціалізації. Не слід забувати й про важливу роль, яку трудове виховання відіграє, формуючи культурні стереотипи дітей. Тож, *трудове виховання можна визначити як цілеспрямований процес формування елементарних трудових умінь і позитивної мотивації*. Щодо дітей дошкільного віку воно передусім спрямоване сформувати культурно-гігієнічні навички, навички самообслуговування. Реалізується воно й через долучення дітей до різних видів праці. Виховання навичок самообслуговування – перший етап виховання особистості людини й основа соціально-трудової адаптації учнів із особливими освітніми потребами.

Трудова діяльність значною мірою зумовлює формування наочно-дієвого мислення, оскільки процес праці стимулює перцепцію, розвиток мовлення дітей за рахунок збагачення їхнього індивідуального словника. Важливо, що саме позакласні заняття найбільше пов'язані з практичною суспільно корисною діяльністю, яка уможливує виховання моральних якостей дітей із обмеженими можливостями здоров'я.

Розгляд основних положень. Належне ставлення до праці в дитини з ОПП можна сформувати лише завдяки систематичній організації її власної діяльності. Одна з основних ВР за трудовим напрямом – прищеплення навичок самообслуговування як засобу виховання позитивних якостей особистості: почуття колективізму, взаємодопомоги, зібраності, охайності, сумлінного ставлення до суспільної праці. Навички самообслуговування виробляються через багаторазові повторення однієї дії у певній послідовності за умови наполегливого виховного впливу, що сприяє їх закріпленню. При цьому роль класного керівника та вихователя має бути обмежена керівництвом всім процесом через формування стійкої мотивації у дітей займатися пізнавальною діяльністю. Завдяки такому підходу в школярів формуються якості, що показують їхнє правильне ставлення до праці, людей праці та результатів їхньої діяльності.

Створення єдиного виховного простору в класі – одна з умов корекції поведінки дітей у бажаному напрямку. Такий підхід сприяє накопиченню соціального досвіду на шляху від вступу дитини до

навчального закладу й до самого випуску. Відповідно, актуальною є проблема створення для дітей із особливими потребами умов, за яких можливе максимально результативне та комфортне засвоєння знань, формування умінь і навичок [3].

Отже, ще раз акцентуємо, що *мета* виховної роботи в трудовому напрямі – виховання учнів із особливими освітніми потребами через прищеплення їм навичок самообслуговування.

Завдання трудового виховання у корекційній школі:

- формування в школярів позитивного ставлення до праці;
- сприйняття праці як однієї з найвищих цінностей у житті;
- формування позитивних якостей особистості;
- формування потреби навчатися як основи стабільності майбутнього життя;
- формування основ розумової та фізичної праці;
- розвиток системи трудових компетенцій із догляду за собою, класною кімнатою, закріпленою територією шкільного двору;
- розвиток творчих здібностей у вирішенні трудового завдання;
- виховання працьовитості, почуття обов'язку та відповідальності, цілеспрямованості та підприємливості, чесності;
- виховання самостійності, вміння довести розпочату справу до кінця;
- виховання відповідальності за результати своєї діяльності.

Поряд із цими завданнями на заняттях із трудового виховання в корекційних освітніх установах вирішуються ще спеціальні завдання, спрямовані на корекцію розумової діяльності вихованців. Корекційна робота виявляється у формуванні елементарних умінь:

- орієнтуватися в завданні, аналізувати об'єкт, умови роботи;
- попередньо планувати хід роботи над об'єктом праці (встановлювати логічну послідовність виготовлення, визначати прийоми роботи та знаряддя, необхідне для її виконання, звітувати про виконану роботу);
- контролювати свою роботу: визначати правильність дій та результатів, оцінювати якість готових виробів.

Виховний процес побудований на таких педагогічних принципах:

а) принцип індивідуалізації та диференціації. Цей принцип полягає у використанні різних методів педагогічного впливу з метою досягнення оптимальних результатів;

б) принцип корекційної спрямованості. Він спрямований на коригування недоліків психофізичного розвитку учнів із особливими освітніми потребами;

в) принцип доступності передбачає побудову занять лише на рівні реальних можливостей і здібностей учнів;

г) принцип виховної спрямованості здійснюється завдяки різним видам діяльності, спілкування та взаємин, що складаються під час заходів;

ґ) принцип індивідуалізації та диференціації. Він зумовлює використання різних методів педагогічного впливу для досягнення оптимальних результатів [4].

Однак *основним завданням* навчання та виховання у спеціальній (корекційній) школі є підготовка відповідного контингенту дітей до самостійної праці в умовах звичайних виробничих взаємин між людьми. Тому на перший план висуваються такі конкретні завдання, як ознайомлення вихованців із певною системою знань із того чи того виду праці та формування в них відповідних професійно-трудова уміння і навичок, виховання суми моральних, особистісних якостей, що забезпечують справжню, досить успішну інтеграцію вихованців спеціальної (корекційної) школи у продуктивну працю.

Всі компоненти трудового виховання дітей з ООП повинні здійснюватися в школі поетапно, з урахуванням віку, на основі принципів цілісності, безперервності та спрямовані на вирішення основної мети: «сформувати стійкі орієнтації на трудовий спосіб життя, трудову культуру особистості; забезпечити практичну і морально-психологічну готовність до творчої праці; виховати моральне ставлення учнів до трудової діяльності, розвинути творчі здібності школяра» [2, с. 36].

Основна мета трудового виховання розбивається на два завдання:

- формування трудової свідомості;
- розвиток його трудової активності.

Змістом трудової свідомості є виробничий досвід: професійні знання, вміння та навички. У нього входять також сумлінне ставлення до праці, розуміння його ролі в житті людини і суспільства, спрямованість до праці, розуміння суспільного значення особистого боргу і відповідальності кожного за результати праці, емоційне, моральне і естетичне ставлення до праці.

Трудова активність – це позитивне ставлення людини до будь-якої праці. Найважливішими ознаками трудової активності є зацікавленість до праці. Трудової активності не може бути без сформованої трудової свідомості. Трудова активність є результатом трудового виховання, навчання і професійної орієнтації та виступає як особистісна якість, яка характеризується міцною потребностно-мотиваційною сферою, глибоким усвідомленням великої виховної сили праці знання і переконання, умінням і прагненням сумлінно виконувати будь-яку необхідну роботу і проявляти вольові зусилля в подоланні тих перешкод,

які зустрічаються в процесі трудової діяльності [3, с. 355].

Найбільш передові вчені та вчителі вважали, що навчити дітей з ООП деяких трудових прийомів ще не означає зближення школи з життям, необхідно змінити сам навчально-виховний процес, використовуючи різноманітні форми і методи навчання з опорою на конкретний матеріал, взятий з навколишнього життя і природи, на безпосередній досвід і спостереження дітей.

Для цього пропонувалося широко використовувати екскурсії, заняття з природознавства, обґрунтоване на самостійних спостереженнях, не скорочуючи при цьому і без цього малий обсяг знань, що дається дітям в початковій школі, а ширшого розуміння «трудова принцип» як спосіб організувати навчальний процес так, щоб забезпечити поєднання викладання з самостійністю дітей з ООП, їх досвідом і працею, що дозволить пов'язати абстрактне з конкретним, роботу голови з роботою рук.

До завдань виховання трудової свідомості відносяться:

- знайомство дітей з ООП з особливостями соціально-виробничої інфраструктури міста, району;
- прищеплення елементарних трудових навичок;
- формування позитивної спрямованості до трудової діяльності.

Тобто складовим елементом трудового виховання в школі є формування шанобливого ставлення до праці оточуючих людей і його результатами. Діти з ООП повинні усвідомити, що всі навколишні їх матеріальні і духовні цінності створені працею багатьох мільйонів людей, витрати на це величезні зусилля, і покликані служити на благо людям.

Ці відомості допоможуть дітям з ООП краще зрозуміти особливості праці в промисловості, сільському господарстві, у сфері торговельних відносин, тощо, усвідомити значення різних професій.

З точки зору педагогічної психології, в трудовому вихованні дітей з ООП перших класів найбільш ефективним є використання сюжетно-рольових ігор, в яких діти мають можливість в ігровій формі відтворювати на рівні моделі елементи трудової діяльності дорослих, ситуації спілкування, виконувати трудові дії, які спостерігаються в побуті. Ігри на трудові сюжети дозволяють дітям самим виконувати ролі фахівців.

Рухливі ігри зазвичай проводяться в позачасний час, на класній годині, на великій перерві, що дозволяє не тільки задовольнити потребу дітей в руховій активності після навчальних занять, а й одночасно познайомити їх з основними видами сільськогосподарської продукції району (області). Важливо, щоб проведення таких ігор

супроводжували позитивний емоційний фон і зацікавленість дітей. Будь-яка похвала і схвалення дій дитини з боку вчителя стимулюють активність і бажання бути корисним, що, в кінцевому рахунку, сприяє формуванню позитивного ставлення до праці та трудової діяльності в учнів молодшої школи. Одночасно гра несе в собі значну частину пізнавальної інформації.

Для розвитку трудової активності також можна використовувати екскурсії. Їм належить одне з провідних місць в роботі по ознайомленню учнів з працею дорослих. Молодші школярі під час екскурсій в найзагальнішому вигляді знайомляться з технологією виготовлення тієї чи іншої продукції, зі знаряддями праці, мають можливість безпосереднього спілкування з людьми, зайнятими в конкретній сфері виробництва

Ефективність екскурсії залежить від старанності її підготовки і планування. Для дітей з ООП важливо побачити, як виробляється та чи інша продукція, а також мати можливість доторкнутися її руками, відчутти запахи, пов'язані з особливостями виробництва. Бажано, щоб за екскурсією слідувала бесіда, що закріплює знання та дозволяє сформувати більш загальні уявлення та поняття.

Знання стають повніше і міцніше, якщо вони знаходять застосування в практичній діяльності, яка в школі реалізується в формі малюнків і виробів. Організація конкурсів, виставок, змагань захоплює дітей і створює умови для формування спрямованості до трудової діяльності, а також розвитку творчих здібностей і пізнавальних інтересів [5, с. 210].

Висновки. Отже, трудове виховання має одним з основних завдань здійснення освіти й орієнтації, формування моральних рис, творчого ставлення до цілей, процесу та результатів праці. Все це лежить в основі ефективної взаємодії громадянського і морального виховання, становить фундамент творчої активності та продуктивності в навчальній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мерсіянова Г. М. Трудове виховання розумово відсталої дитини в сім'ї. Виховання дитини зі зниженим інтелектуальним розвитком в умовах сім'ї. – К.: Наук. світ. 2008. – С. 150-176.
2. О. В. Чеботарьова. Методичні основи трудового навчання розумово відсталих школярів із дитячим церебральним паралічем. Особлива дитина: навчання і виховання.– 2016. – № 2. – С. 34-43.
3. О. В. Чеботарьова. Концептуальні засади змісту трудового навчання в спеціальній школі в сучасних умовах реформування освіти / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск 31: зб. наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С. 354-357.
4. . В. В. Засенка, А. А. Колупаєва. Реформування змісту трудового навчання розумово відсталих учнів із дитячим церебральним паралічем у контексті євроінтеграційних змін. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип. 8. К.: ТОВ «Поліграф плюс». – 2015. – 204 с. – 173-179.
5. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. – К.: Пед. думка, 2000. – 286 с.